

BO'LAJAK O'QITUVCHILARNING MEDIAKOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISHDA AXBOROTLI YONDASHUVNING NAZARIY ASOSLARI

Umarov Azizbek Vaxobovich

Andijon davlat pedagogika instituti

Matematika va informatika kafedrası dotsenti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20034208>

Annotatsiya. Ushbu tezis bo'lajak o'qituvchilarning mediakompetentligini rivojlantirishda axborotli yondashuvning nazariy asoslarini ochib beradi. Tadqiqotning maqsadi mediakompetentlikni axborot jarayonlari, resurslari va ta'lim muhitining tizimli birligi sifatida asoslash hamda pedagogik tayyorgarlikka tatbiq etish mexanizmlarini aniqlashtirishdir. Metodologik negiz sifatida kompetensiyaviy, tizimli va faoliyat yondashuvlari integratsiyasi, kontent tahlil va konseptual modellashtirish qo'llanadi. Ilmiy yangilik axborotli yondashuv mezonlari orqali mediakompetentlik indikatorlarini aniqlashtirish va ularni o'qituvchi tayyorlash jarayoniga moslashtirishdadir.

Kalit so'zlar. mediakompetentlik; axborotli yondashuv; raqamli savodxonlik; media savodxonlik; axborot madaniyati; pedagogik diagnostika; ta'lim muhiti.

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ИНФОРМАЦИОННОГО ПОДХОДА В РАЗВИТИИ МЕДИАКОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ

Аннотация: Настоящий тезис раскрывает теоретические основания информационного подхода к развитию медиакompetentности будущих учителей. Цель исследования состоит в обосновании медиакompetentности как системного единства информационных процессов, ресурсов и образовательной среды и в определении механизмов ее внедрения в профессиональную подготовку. Методологическую основу составляют интеграция компетентностного, системного и деятельностного подходов, контент-анализ и концептуальное моделирование. Научная новизна заключается в уточнении индикаторов медиакompetentности через критерии информационного подхода и их адаптации к подготовке учителя.

Ключевые слова: медиакompetentность; информационный подход; цифровая грамотность; медиаграмотность; информационная культура; педагогическая диагностика; образовательная среда.

THEORETICAL FOUNDATIONS OF AN INFORMATIONAL APPROACH TO THE DEVELOPMENT OF MEDIA COMPETENCE IN PROSPECTIVE TEACHERS

Abstract: This thesis examines the theoretical foundations of an information-based approach to developing media competence in pre-service teachers. The aim is to conceptualize media competence as a systemic unity of information processes, resources, and the educational environment, and to specify mechanisms for integrating it into teacher education. The methodology combines competence-based, systems, and activity approaches, supported by content analysis and conceptual modeling. Scientific novelty lies in refining measurable indicators of media competence through information-approach criteria and aligning them with teacher training requirements.

Keywords: media competence; information-based approach; digital literacy; media literacy; information culture; pedagogical diagnostics; educational environment.

Bo'lajak o'qituvchi faoliyatining zamonaviy mazmuni axborot oqimlari tezligi, ta'lim kontentining ko'pkanalliligi va o'quvchi auditoriyasining media tajribasi bilan belgilanadi. Shu sababli o'qituvchi tayyorlash tizimida mediakompetentlik masalasi alohida amaliy vazifa bo'lish bilan birga, metodologik aniqlik talab qiladigan nazariy muammodir. Mediakompetentlikni faqat texnik ko'nikmalar doirasida tushuntirish uni kasbiy-pedagogik tafakkur, didaktik qaror qabul qilish va tarbiyaviy ta'sirning axborot xususiyatlari bilan uzviy bog'liqligini e'tibordan chetda qoldiradi. Axborotli yondashuv mediakompetentlikni axborotni izlash, tanlash, talqin qilish, yaratish, tarqatish va xavfsiz boshqarish jarayonlarining yaxlit tizimi sifatida ko'rishga imkon beradi; bunda ta'lim subyekting maqsadi, qadriyati, faoliyati va natijasi axborot resurslari hamda media muhit sharoitida qayta tashkil etiladi. Mazkur tezida axborotli yondashuvning nazariy asoslari bo'lajak o'qituvchilar mediakompetentligini rivojlantirish kontekstida tizimlashtiriladi va pedagogik tayyorgarlikka tatbiq etishning konseptual mantiqi asoslanadi.

Axborotli yondashuvning nazariy ildizlari bir nechta ilmiy an'analar tutashuvida shakllanadi: axborot jamiyati konsepsiyalari, ta'limda tizimli va faoliyat yondashuvlari, kompetensiyaviy paradigmalari hamda pedagogik axborotlashtirish g'oyalari. Axborotni faqat xabar yoki ma'lumot emas, balki qaror qabul qilishni belgilovchi resurs sifatida talqin qilish, o'qituvchining kasbiy tayyorgarligini "bilimlar majmui"dan "axborot bilan ishlash amaliyoti" tomon ko'chiradi. Bu o'zgarishning muhim jihati shundaki, mediakompetentlik axborot bilan ishlashning shaxsiy tajribasi, refleksiv nazorat va etik-me'yoriy mas'uliyat bilan birgalikda namoyon bo'ladi. Media makonda axborotning ko'payishi nafaqat imkoniyat, balki xavf va manipulyativ ta'sirlarni ham kuchaytiradi; shuning uchun axborotli yondashuv mediata'limni xavfsizlik, ishonchlilik va dalillilik mezonlari bilan bog'lashni talab etadi. Bu jihatlar xalqaro tadqiqotlarda media savodxonlikning tanqidiy tahlil va baholash komponenti bilan izohlanadi [5], rus pedagogik an'alarida esa axborot madaniyati va shaxsning axborot faoliyati masalalari bilan yoritiladi [4]. O'zbekistonda ta'limni raqamlashtirish jarayonlari o'qituvchi kompetensiyalarini yangicha ko'rib chiqishni taqozo etib, mediakompetentlikni kasbiy tayyorgarlikning integrativ natijasi sifatida talqin etishga asos yaratadi [1].

Bo'lajak o'qituvchining mediakompetentligini nazariy jihatdan aniqlashda "media savodxonlik", "raqamli savodxonlik" va "axborot madaniyati" tushunchalari o'zaro yaqin bo'lsa-da, ularni farqlash ilmiy aniqlikni ta'minlaydi. Raqamli savodxonlik ko'proq vosita va servislar bilan ishlashning texnologik tomonini anglatadi, media savodxonlik esa media matnlarni tushunish, talqin qilish va baholashning tanqidiy-intellektual mexanizmlariga tayanadi. Axborot madaniyati shaxsning axborotga munosabati, me'yoriy xulqi, axborotni yaratish va iste'mol qilishdagi mas'uliyatini qamrab oladi. Mediakompetentlik esa mazkur uch qatlamni pedagogik vazifa va didaktik dizayn kontekstida birlashtiradi: o'qituvchi media kontentni tanlashda didaktik maqsadni belgilaydi, o'quvchini axborot manbalarini tekshirishga o'rgatadi, media mahsulot yaratish orqali ijodiy faoliyatni rag'batlantiradi va axborot xavfsizligi hamda mualliflik huquqi me'yorlariga amal qiladi. Shunday qilib, mediakompetentlik o'qituvchining axborot resurslarini boshqarish, media muloqotni tashkil etish va o'quvchi faoliyatini

pedagogik jihatdan yo'naltirish qobiliyatini ifodalovchi integrativ kompetensiya sifatida asoslanadi [2; 3].

Axborotli yondashuvning ta'limdagi konseptual imkoniyati, avvalo, “jarayon-resurs-muhit-natija” zanjiri orqali namoyon bo'ladi. Jarayon komponenti axborotni topishdan boshlab uni didaktik qayta ishlash, turli formatlarda taqdim etish va ta'limiy muloqotga kiritishgacha bo'lgan bosqichlarni qamrab oladi. Resurs komponenti ochiq ta'lim resurslari, elektron kutubxonalar, ilmiy ma'lumotlar bazalari, rasmiy statistik va normativ manbalar, shuningdek, media platformalardagi ishonchli kontent bilan ishlashni anglatadi. Muhit komponenti esa LMS platformalari, ijtimoiy tarmoqlar, mobil ilovalar, raqamli laboratoriyalar va gibrid sinf modellarini o'z ichiga olgan, o'qituvchi va talabning o'zaro ta'siri sodir bo'ladigan axborot-ekotizim sifatida talqin etiladi. Natija komponenti mediakompetentlik indikatorlari orqali o'lchanadigan o'zgarishlarda aks etadi: manbani tekshirish, dalil-isbot mantiqini qo'llash, manipulyativ texnikalarni aniqlash, media mahsulot yaratish, pedagogik kommunikatsiyani etik me'yorlarda olib borish. Axborotli yondashuvning nazariy asosi shundaki, kompetensiya resurslarni ko'paytirish bilan avtomatik yuzaga kelmaydi; u jarayonlarni maqsadga yo'naltirilgan boshqarish, muhitni pedagogik dizayn qilish va natijalarni diagnostika orqali tahlil etish bilan shakllanadi.

Ushbu yondashuvni metodologik jihatdan asoslashda tizimli yondashuv mediakompetentlikni elementlararo bog'liqlikda ko'rishga yordam beradi: motivatsion-qadriyatli komponent (axborotga mas'uliyatli munosabat), kognitiv komponent (media va axborot haqidagi bilimlar), operatsion-amaliy komponent (vositalar, usullar, algoritmlar), reflektiv-baholash komponent (o'z faoliyatini tahlil qilish, xatolarni aniqlash), kommunikativ komponent (media muloqotni boshqarish). Faoliyat yondashuvi esa bu komponentlarning real pedagogik vazifalarda ishga tushishini talab qiladi: dars uchun media materialni tanlash va asoslash, faktcheking amaliyotini tashkil etish, o'quvchi bilan birga media matnni tahlil qilish, loyiha asosida media mahsulot yaratish, natijani rubrikalar orqali baholash. Kompetensiyaviy yondashuv mediakompetentlikning kutiladigan natijalarini aniq tavsiflash va bosqichma-bosqich rivojlanish traektoriyasini belgilash imkonini beradi; bunda indikatorlar ta'lim natijalari bilan bog'lanadi va o'lchab bo'ladigan ko'rsatkichlarga aylantiriladi [6]. Shuningdek, xalqaro yondashuvlar media va axborot savodxonligini demokratik muloqot va tanqidiy tafakkur bilan bog'lasa-da [5], mazkur tezisda asosiy urg'u pedagogik maqsadga muvofiqlik, ilmiy dalillilik va axborot xavfsizligiga qaratiladi.

Axborotli yondashuv doirasida mediakompetentlikni rivojlantirishning nazariy mexanizmlaridan biri o'quv mazmunini “axborot vazifalari” atrofida qayta tashkil etishdir. Ya'ni talaba-o'qituvchi tayyor axborotni iste'mol qiluvchi emas, balki muammo qo'yuvchi, manbani topuvchi, ishonchliligini tekshiruvchi, dalillarni solishtiruvchi va yakunda pedagogik jihatdan asoslangan media yechim yaratadigan subyekt sifatida qaraladi. Bunday yondashuvda didaktik birlik sifatida mavzu emas, balki axborot muammosi va uni hal qilish algoritmi markazga chiqadi. Masalan, metodika fanida “o'qitish usullari” mavzusi doirasida turli manbalardagi usul tasniflarini taqqoslash, ularning ilmiy asoslanganligini tekshirish, so'ngra muayyan sinf va sharoit uchun media yordamida tushuntirish ssenariysini ishlab chiqish talabning mediakompetentligini kompleks rivojlantiradi. Bu yerda media vositasi faqat bezak emas, balki pedagogik argumentatsiya va tushuntirishning mantiqiy vositasiga aylanadi.

Ikkinchi mexanizm ta’lim muhitini “ishonchli axborot arxitekturasi” sifatida loyihalash bilan bog’liq. Bo’lajak o’qituvchi ochiq internet muhitida ishlaganda manbalar sifati keskin farqlanadi; shu sababli universitetda nazoratli, ammo ochiq resurslarga yo’naltiruvchi muhit yaratish zarur. Bu muhitda bibliografik qidiruv ko’nikmalari, ilmiy iqtibos madaniyati, mualliflik huquqi va plagiatning oldini olish, shaxsiy ma’lumotlarni himoyalash kabi normalar amaliy vazifalar orqali o’zlashtiriladi. Mazkur yo’nalishda rus va o’zbek pedagogik adabiyotlarida axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini ta’limga joriy etishning didaktik tamoyillari, elektron ta’lim muhitini boshqarish hamda axborot madaniyatini shakllantirish masalalari keng yoritilgan [1; 4]. Nazariy jihatdan esa, muhitning sifatini mediakompetentlik natijalariga bevosita ta’sir etuvchi shart sifatida qabul qilish axborotli yondashuvning muhim belgisi hisoblanadi.

Uchinchi mexanizm pedagogik diagnostikani axborotli yondashuv mezonlariga tayangan holda qurishdir. Mediakompetentlikni baholashda faqat test sinovlari yetarli emas, chunki media bilan ishlash ko’proq jarayon va mahsulot sifatida namoyon bo’ladi. Shuning uchun diagnostika aralash usullarga tayangan holda: vaziyatli topshiriqlar, media matn tahlili protokollari, portfel, loyiha mahsuloti, reflektiv kundalik va rubrikalar orqali baholashni nazariy asoslash talab etiladi. Bunda mezonlar axborotli yondashuvning “ishonchlilik-dalillilik-maqсадga muvofiqlik-xavfsizlik” to’rtligi bilan uyg’unlashadi: talaba manbani tekshiradimi, dalillarni izchil keltiradimi, media yechim didaktik maqsadga xizmat qiladimi, axborot xavfsizligi va etik me’yorlarga amal qiladimi. Natijada mediakompetentlik faqat bilim sifatida emas, balki mas’uliyatli amaliyot sifatida o’lchanadi.

Tezis doirasida olingan nazariy umumlashmalar shuni ko’rsatadiki, axborotli yondashuv bo’lajak o’qituvchi mediakompetentligini rivojlantirishda uchta ustuvorlikni ta’minlaydi: birinchidan, media faoliyatni axborot jarayonlari mantiqi asosida tizimlashtiradi; ikkinchidan, ta’lim muhitini resurs va xavf omillarini muvozanatlashtirgan holda loyihalashga undaydi; uchinchidan, kompetensiya natijalarini aniq indikatorlar orqali pedagogik diagnostika predmetiga aylantiradi. Mazkur asoslar bo’lajak o’qituvchilarning kasbiy tayyorgarligida mediakompetentlikni fragmentar ko’nikmalar yig’indisi sifatida emas, balki didaktik qarorlar sifatini belgilovchi integrativ kasbiy sifat sifatida mustahkamlash imkonini beradi. Xulosa sifatida aytish mumkinki, mediakompetentlikni rivojlantirishning samaradorligi axborotli yondashuvning nazariy mezonlari asosida o’quv mazmuni, ta’lim muhiti va baholash tizimi o’rtasidagi ichki mantiqiy uyg’unlikka erishish bilan belgilanadi; aynan shu uyg’unlik bo’lajak o’qituvchini media makonida ilmiy dalillilik, pedagogik mas’uliyat va axborot xavfsizligi tamoyillariga tayangan holda faoliyat yuritishga tayyorlaydi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Azizxo’jayeva N. N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. Toshkent: TDPU, 2018. 240 b.
2. Zimnyaya I. A. Klyuchevye kompetentsii kak rezul'tativno-tselevaya osnova kompetentnostnogo podkhoda v obrazovanii. Moskva: Issledovatel'skiy tsentr problem kachestva podgotovki spetsialistov, 2004. 40 s.
3. Khutorskoy A. V. Kompetentnostnyy podkhod v obrazovanii. Moskva: Akademiya, 2013. 256 s.

4. Polat E. S., Bukharkina M. Yu., Moiseyeva M. V., Petrov A. E. *Novye pedagogicheskie i informatsionnye tekhnologii v sisteme obrazovaniya*. Moskva: Akademiya, 2009. 272 s.
5. Potter W. J. *Media Literacy*. Thousand Oaks: SAGE Publications, 2013. 376 p.
6. UNESCO. *Media and Information Literacy: Curriculum for Teachers*. Paris: UNESCO, 2011. 192 p.